

‘Er zijn nu meer racistische wetten dan tijdens apartheid’

Als er één land is waar ras een belangrijke rol speelt, is het Zuid-Afrika. Apartheid mag dan al 27 jaar geleden zijn afgeschaft, als het gaat om huidskleur, moet je op eieren lopen. Ook in een land waar de partij van de zo lang onderdrukte groep – het ANC – al decennia stevig in het zadel zit, is een raciale faux pas snel gemaakt. Tot ongenoegen van voormalig oppositieleider **Helen Zille** (70), getuige haar nieuwe boek *#StayWoke – or go broke*. ‘Wanneer leverde het voorzichtig zeggen van dingen enig resultaat op?’

FOTO ANP

door Mark Schalekamp

V

“Voor diegenen die denken dat kolonialisme alleen maar slechte dingen heeft voortgebracht: denk eventjes aan onafhankelijke rechtspraak, een goed wegennetwerk, waterleidingen etc.” Deze tweet van oppositieleider Helen Zille veroorzaakte in 2017 veel ophef in Zuid-Afrika: het was, zo vonden sommigen, als zeggen dat de Holocaust slecht was, maar Hitlers ingenieurs prima werk hadden verricht.

Het was niet de eerste, maar evenmin de laatste keer dat Zille in opspraak kwam wegens controverste uitspraken. Haar partij, de Democratische Alliantie (DA), verbood haar in november vorig jaar zelfs te twitteren, nadat ze had gemeld dat het oud-president F.W. de Klerk was die apartheid afschafte en dat er ‘tegenwoordig meer racistische wetten zijn dan ten tijde van apartheid’.

De DA is sinds oprichting in 2000 de grootste oppositiepartij, tegenover het almachtige ANC. Bij parlementsverkiezingen behaalt de DA telkens ongeveer twintig procent, maar de partij is in bepaalde regio's veel sterker en heeft zelfs een absolute meerderheid in de West-Kaap, de provincie met als hoofdstad Kaapstad. Als burgemeester van die stad werd Zille in 2008 verkozen als beste ter wereld. Vervolgens werd ze tien jaar lang premier van de West-Kaap, tot 2019. Inmiddels is ze – net zeventig – als een soort secretaris-generaal nog steeds zeer invloedrijk binnen de partij, lang niet tot ieders tevredenheid: de DA wil een partij zijn voor iedereen en niet

alleen voor de negen procent blanken in het land. Sommigen vrezen dat Zille de niet-blanke stemmers van de partij vreemd – of blanken die haar als onbehouwen of zelfs racistisch zien. Denk overigens niet dat Zille ooit ook maar in de verste verte een voorstander van apartheid was, integendeel: als journalist onthulde ze in de jaren zeventig dat de dood van anti-apartheidsactivist Steve Biko niet het gevolg was van hongerstaking, zoals de regering beweerde, maar van marteling. En na haar min of meer gedwongen vertrek bij de krant sloot ze zich aan bij de anti-apartheidsbeweging Black Sash.

Zille zelf ziet het probleem niet zo wanneer ik haar spreek in het partijhoofdkantoor in Kaapstad en is alweer maanden driftig aan het twitteren, hoewel ze niet bepaald onverdeeld positief is over het medium, dat ze ‘het riool’ noemde. “Ik gebruik alle media die voorhanden zijn. Twitter voor een snelle reactie, of een serie van tweets als ik iets meer ruimte nodig heb. Maar die controversie was georkestreerd; daar zitten ook trolfabrieken en Twitterbots achter die deden voorkomen dat er veel online verontwaardiging was. Die viel nogal mee, als je er goed naar kijkt. Georkestreerd door de ANC-regering. Dat verzin ik niet, ik ben niet paranoïde. Maar goed, ik wil daar nu niet verder op ingaan, het wordt toch weer verkeerd opgevat en daar ben ik klaar mee. Alles wat ik erover te zeggen heb, vind je in mijn nieuwe boek, dat binnenkort verschijnt. Lees dat maar.”

Je zou verwachten dat iemand die zijn of haar nieuwe boek graag promoot iets scheutiger is met het delen van wat hoogtepunten. Zo niet Helen Zille. #StayWoke, *Go Broke – Why South Africa Won't Survive America's Culture Wars (and what you can do about it)* is haar tweede boek, na *Not Without a Fight*, haar autobiografie uit 2016. In beide gevallen spreekt de titel klare taal. “Ik kan je de ruwe versie wel sturen,” biedt ze nog wel aan. “Weet je, ik vertrouw de media gewoon niet. Ik heb eigenlijk ook geen idee waarom ik jou dit interview heb toegezegd. Ik vertrouw jou niet.” Op zichzelf niet vreemd: iedereen die geregeld geïnterviewd wordt, is beducht op verdraaiing van zijn woorden. Of dat ze uit context gehaald zijn. Iedereen is op zijn hoede, maar rekent op zijn assistent die per mail met een strenge rode pen de journalist zal corrigeren. Of probeert door vriendelijk te zijn de interviewer mild te stemmen en voor zich te winnen. Niets van dit al bij Helen Zille.

Ik gooi het over een andere boeg.

Bent u weleens in het hoofdkantoor van het ANC geweest?

“Nee,” antwoordt ze achterdochtig, “hoezo?”

Het partijkantoor van de DA zetelt in een non-descript gebouw aan een drukke weg in het centrum van de stad, op de tweede en derde verdieping. Op de begane grond huist een bank. De inrichting is karig, de vloerbedekking in de gangen versleten, tl-buizen in systeemplafonnetjes, de bureaus lijken te zijn opgehaald bij een kringloopwinkel. Het enige dat glimt zijn de Coca-Cola-automaten.

Nou, en dit bedoel ik als een compliment: ik kan me voorstellen dat het er daar in Johannesburg weelderiger uitziet. U heeft het belastinggeld in ieder geval niet uitgegeven aan gouden deurknoppen.

“Mijn kantoor is anders nog steeds te groot,” zegt ze over haar *corner office*. Het is hooguit vier bij vier, bureau en een vergadertafel passen erin, meer ook niet. Ze kijkt rond. “Ik zou het in drieën kunnen opsplitsen. Zie je, ik leef graag eenvoudig,” besluit ze plechtig. “Het is misschien mijn Duitse, calvinistische achtergrond.”

Nu ze iets milder gestemd is, durf ik haar te vragen over de San en de Khoi, ooit Bosjesmannen en Hottentotten genoemd – ja, die van de tententoonstelling. Die volken zijn in de zeventiende eeuw gekoloniseerd door de Nederlanders. Vindt u dat Den Haag herstelbetalingen zou moeten doen?

“Tja, de San en de Khoi...” zoekt ze even naar woorden, naar richting. “Weet je, als je maar diep genoeg in de geschiedenis duikt, zul je zien dat maar vier landen nooit gekoloniseerd zijn: Thailand, Japan, Ethiopië en nog eentje. Liberia.”

Ethiopië is vorige eeuw gekoloniseerd door Italië.

“Nee, dat was bezetting, dat is iets anders. Kolonisatie is bijna elk land overkomen, en dat heeft vooruitgang gebracht,” zegt Zille, in lijn met haar beruchtste tweet. “De eerste kolonisten waren de Afrikanen, de homo sapiensen, die de neanderthalers in Europa uitmoorden.”

(Ik zocht het thuis nog even op, maar over de lijst van nooit gekoloniseerde landen bestaat wereldwijd bepaald geen overeenstemming. Bhutan, Nepal, Dene-marken, Zweden en Tonga worden vaak genoemd, naast inderdaad Thailand, Japan en Ethiopië. Soms ook China, Turkije en Mongolië.)

“Ik zeg niet dat die Khoi of San geen recht hebben op herstelbetalingen,” vervolgt ze, “alleen dat als je daaraan begint,

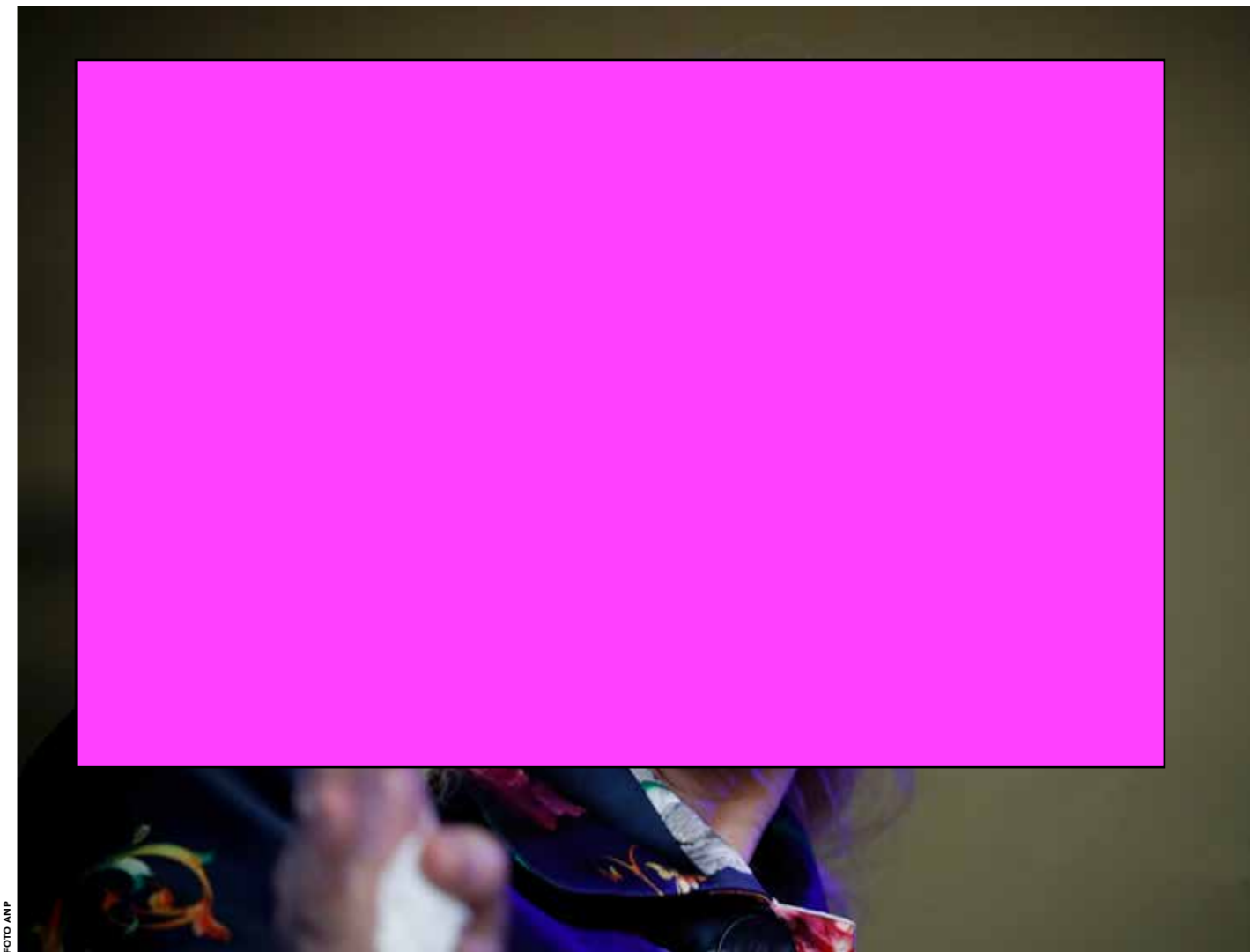

FOTO ANP

Helen Zille: ‘Als je maar diep genoeg in de geschiedenis duikt, zul je zien dat maar vier landen nooit gekoloniseerd zijn’

zo'n beetje de hele wereld er recht op heeft.”

Als ik haar voorleg dat dit misschien wel een eerlijke redenering is, maar best hard klinkt en daarom als weinig respectvol kan worden gezien, protesteert ze: “Ik ben helemaal niet respectloos, integendeel. Maar ik geloof dat er zoiets bestaat als objectieve waarheid. En *wokeness* slaat die vaak in de wind. Dan gaat het over subjectieve gevoelens, en eigen ervaring. Als die objectieve waarheid niet rijmt met iemands gevoelens, moet de waarheid wijken. En daar ben ik het hartgrondig mee oneens. Maar dat kun je dus lezen in mijn boek,” zegt ze met een klein lachje.

De ondertitel van uw boek is ‘Waarom Zuid-Afrika de Amerikaanse cultuuroorlogen niet zal overleven, en wat je eraan kunt doen’. Wat kun je eraan doen?

Zille: “Ik schrijf hoe *wokeness* aanleiding

heeft gegeven tot het hele idee van het verstoren van narratives en machtshiërarchieën, en hoe dat – op de manier waarop het in Zuid-Afrika is geïmplementeerd – resulteert in een falende staat. Daar is echt wat aan te doen, bijvoorbeeld door op mijn partij te stemmen, maar het eerste is de moed hebben om je ertegen uit te spreken. Lastig genoeg, want dan krijg je de woke gedachtepolitie over je heen, die je zal bestempelen als racist, anti-homo, anti-vrouw, enzovoort.”

En Zille spreekt zich uit, met tweets, in interviews, maar ook via een serie podcasts met haar openlijke tegenstanders. Op YouTube te zien bij ‘Tea with Helen’, onder het motto ‘if you disagree, have tea’, maar verwacht geen kabbelend theegeleut, want ook die ontmoetingen zijn *not without a fight*.

Toch vindt Zille zichzelf voorzichtig. “Maar je kan niet voorkomen dat iets wat je zegt misschien wel door iemand als aanstootgevend wordt beschouwd en daarom verboden moet worden. Zo dood je de vrijheid van meningsuiting. Bovendien vind ik het vaak betuttelend om zo voorzichtig te zijn. Zijn mensen dan zo fragiel en kwetsbaar? En hoe weet je dat iets beledigend zal zijn voor een hele categorie mensen? Mensen zijn individuen. Ik kan toch niet stellen dat alle mensen die kaal zijn” – wijzend naar mijn hoofd – “overgevoelig zullen zijn voor reclames voor haarproducten? En dat we die advertenties dus maar moeten verbieden?”

Even stil. Neemt een slok thee. “Je neemt mensen niet serieus op die manier, je behandelt ze als kinderen die niet in een democratie kunnen leven. Waarin namelijk ►

► openlijk mag worden gedebatteerd, ook over onderwerpen die misschien ongemakkelijk zijn.” Zijzelf is in Zuid-Afrika nooit al te zachtzinnig aangepakt, merkt ze op. “Maar ik ben sterk, ik kan het aan.” Ze kijkt even uit het raam. Beneden springt het stoplicht op groen en trekt het Kaapstads verkeer op. Een plukje bedelaars maakt zich net op tijd uit de voeten. En dan, meer tegen zichzelf dan tegen mij: “Wanneer heeft het voorzichtig zeggen van dingen enig resultaat opgeleverd?”

In een van uw Tea with Helen-sessies hoorde ik u zeggen: het is niet goed dat blanken tegenwoordig hebben aanvaard om achteraan in de rij te staan. Hoe wijd-verspreid is deze opvatting tegenwoordig?

(Dat blanken geen streepje voor hebben, is het duidelijkst te zien in de BEE, Black Economic Empowerment, een Zuid-Afrikaans overheidsprogramma dat sinds 2008 voorrang verplicht aan groepen die voorheen achtergesteld werden, zoals kleurlingen en zwarten, bijvoorbeeld als het gaat om het aannemen van mensen.)

“Het hangt ervan af over welke rij het gaat,” zegt Zille. “Als je net een hartaanval hebt gehad en je bent blank, dan hoeft je niet achteraan te staan bij het ziekenhuis. Niet omdat er particuliere gezondheidszorg is, maar gewoon omdat je in nood bent. Maar een plek in de rij laten afhangen van kleur is nu juist het probleem. Dat is het probleem!” zegt ze met gebalde vuist. “Ik geloof in steun op basis van behoefte, niet op basis van ras. We hebben in Zuid-Afrika nog heel veel te doen als het gaat om armoede, nood en uitsluiting en dat zit ’m niet automatisch in ras, dat kun je niet een-op-een gelijkstellen.” Ze verheft haar stem: “Er is een grote groep van extreem rijken, die ras misbruikt om rijker en rijker te worden, terwijl de armen armer worden.”

Ze wacht even, maakt een aantekening. “Hierover wil ik nog iets zeggen in mijn boek,” licht ze toe. Is haar kostbare tijd niet helemaal verspilld door mijn interview. ***Uw partij streeft naar een natie die verenigd is op basis van gemeenschappelijke waarden, gelooft in niet-rationale politiek. Is dat mogelijk in Zuid-Afrika?***

(De DA is lid van de Liberale Internationale, de familie waarvan zowel D66 als VVD ook lid zijn. Liberalisme – waarbij het gaat om gelijkheidsdenken en de rechten van het individu – staat ver af van identiteitspolitiek.)

Zille, haar bril iets op de neus drukkend: “De Zuid-Afrikaanse samenleving is complex en pluriform. Als je denkt dat je toekomst bepaald moet worden door groeps-

solidariteit, bepaald door ras, dan kun je in dit land geen democratie hebben, want je kunt de regering dan nooit veranderen.” Want het ANC heeft juist wel baat bij groepsolidariteit, dankt zijn grote meerderheid aan de zwarte stem – zo’n tachtig procent van de bevolking. “Als je stemt op basis van waarden, kun je de regering veranderen. Dan zijn rationele debatten mogelijk, want niemand zal zeggen dat je een standpunt aanhangt vanwege je huidskleur.”

Op basis van je kleur is namelijk niet te zien of je bijvoorbeeld voor of tegen abor-

‘Er is een grote groep van extreem rijken, die ras misbruikt om rijker en rijker te worden, terwijl de armen armer worden.’

tus bent of voor of tegen meer belasting. “En totdat er een niet-rationale waardenset is die gesteund kan worden door groepen over de hele breedte van de samenleving, die het kan opnemen tegen een andere waardenset, kunnen we geen functionele democratie hebben.” Een even nobel als praktisch ideaal: het is voor de DA ook de enige manier om het te winnen van het ANC.

Ik lieg tegen haar dat ik twintig jaar geleden F.W. de Klerk interviewde. De Zuid-Afrikaanse oud-president en Nobelprijswinnaar (samen met Nelson Mandela) sprak ooit, in ’99, op een symposium in

Leiden en in de koffiepauze stond ik even naast ’m.

De Klerk legde uit hoe hij en Mandela bezig waren met het opbouwen van de zogenaamde regenboognatie, waarin je Zoeloe, kleurling of Boer kon zijn, maar daarnaast ook Zuid-Afrikaan. Maar dat die laatste identiteit nog niet bestond, dat die gecreëerd moest worden. Bestaat die inmiddels?

Zille: “Identiteitspolitiek maakt het ironisch genoeg onmogelijk om een gemeenschappelijke natie en één identiteit op te bouwen. Identiteitspolitiek verdeelt mensen in steeds kleinere groepen, die elk een groter slachtofferschap claimen dan de ander.” Daarna is ze stil; hier moet ik het maar mee doen. Dan helpt ze toch even: “Ik ben het eens met De Klerk. Je moet kunnen zeggen: ‘Ik ben een hindoe, maar ik ben allereerst een Zuid-Afrikaan.’” ***Maar wat is dat dan, Zuid-Afrikaan zijn? Het geldt ook voor mij: ik ben Rotterdammer, Nederlander, maar ook Europeaan, naast elkaar.***

Zille onderbreekt me, ongeduldig: “Een Algerijn in Frankrijk, voelt die zich Frans?” ***Waarschijnlijk vaak eerst Algerijn.***

“Ja, en dat zijn grote uitdagingen in pluriforme samenlevingen. En hoe meer identiteitspolitiek, hoe meer die nationale overkoepelende identiteit afbrokkelt.”

Ik sputter tegen. ***Aan de andere kant is het de VS beter gelukt dan de meeste landen, om ...***

Zille onderbreekt weer: “De meltingpot wordt in de VS enorm bedreigd door die cultuuroorlogen.”

Maar ze hebben instrumenten om het verenigd te houden. Elke ochtend het volkslied zingen op school bijvoorbeeld. Je moet Engels kunnen spreken.

Zille, bedachtzaam, maakt weer een aantekening. “Ja, daar ben ik het helemaal mee eens... Oké, laatste vraag,” zegt ze, op haar telefoon kijkend. Terwijl we pas op drie kwartier zitten, eigenlijk nog een kwartier hebben.

Eentje over corona dan maar, over de Zuid-Afrikaanse variant.

“Ja, die heet zo doordat wij goede laboratoria hebben en die variant hebben gevonden.”

Of Zuid-Afrika zijn best gedaan heeft om die toeschrijving te veranderen, wil ik weten. Nu staat het land ineens bekend als gevaarlijk. China is het immers ook gelukt, hoe vaak Trump het ook had over het Chinese virus.

“Ach,” zegt Helen Zille, en maakt een wegwerpgebaar. “Dat had ook weer met wokeness te maken, dat je het niet meer zo mocht noemen...”